

İslâm Filozoflarının Ahlak ve Eğitim Anlayışı

(Fârâbî, İbn Sînâ, Kınalızâde Ali Efendi)

Nihat ŞİMŞEK

Prof. Dr. Nihat ŞİMŞEK

İSLÂM FİLOZOFLARININ AHLAK VE EĞİTİM ANLAYIŞI (Fârâbî, İbn Sînâ, Kınalızâde Ali Efendi)

ISBN 978-625-7582-75-9

DOI 10.14527/9786257582759

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2021, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Eylül 2021, Ankara

Yayın-Proje: Nisanur Uzunlu
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33
Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Çocuklarım; Yusuf, Yasemin ve Pelinè...

Prof. Dr. Nihat ŞİMŞEK

Elazığ İli, Baskil İlçesi BilaluŐađı Köyünde doğdu. İlkokulu BilaluŐađı Köyü İlkokulunda, ortaokulu HacibektaŐ Ortaokulunda, lise öğrenimini Malatya Fatih Lisesinde tamamladı. KT , Fatih Eğitim Fakültesi, Coğrafya  ğretmenliği Bölümünde Coğrafya  ğretmeni Unvanı ile mezun oldu. Daha sonra Őanlıurfa İli Ceylanpınar İlçesi, Maden Köyü İlkokulunda yaklaşık iki yıl sınıf  ğretmenliği yaptı. 1996 yılında, KT  Fatih Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi alanında yüksek lisansa baŐladı. Yüksek lisans eğitimini sürdürürken, ilkokul ve ortaöğretimin çeŐitli kademlerinde öğretmenlik yapmaya devam etti. Yüksek lisanstan, uzman unvanı ile 2000 yılında mezun oldu. 2001 yılında, Gaziantep  niversitesinde Araştırma Görevlisi olarak göreve baŐladı. 2003 yılında Y K’un 35. Madde görevlendirmesi ile aynı zamanda doktora eğitimini yapmak üzere, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak görevlendirildi. Bu alandan, 2007 yılında hazırlamıŐ olduğu “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde CBS Temelli Uygulama ve Etkinliklerin  ğrencilerin BaŐarısı ile Derse Karşı Tutumlarına Etkisi” konulu teziyle ve doktor unvanını alarak mezun oldu. 2007 yılında Gaziantep  niversitesinde yardımcı doçent olarak görev yapmaya baŐladı. 2014 yılında doçent, 2019 yılında da profesörlük unvanlarını aldı.

Halen Gaziantep Üniversitesi, Nizip Eğitim Fakültesinde çalıŐmakta olan ŞİMŞEK, aynı zamanda fakültenin dekanlık görevini de yürütmektedir. ÇeŐitli dergilerde çok sayıda makalesi olan Prof .Dr. Nihat ŞİMŞEK, evli ve birisi erkek, ikisi kız olmak üzere toplam üç ocuk babasıdır.

ORCID No: 0000-0002-7909-1851

ÖN SÖZ

İnsanlığın medeniyet tarihi birbirinin devamı niteliğinde, birbirine eklenmiş halkalardan meydana gelmiştir. Bu her bir halka medeniyetin değişik bir alanını geliştirmeye yönelik olup, halkaların tamamı medeniyetlerin doğuşuna öncülük etmektedir. İlim adamları da bu medeniyetin ortaya çıkmasına ve gelişmesine kendi çalışmalarlarıyla katkıda bulunmuştur. Bu esnada çoğu zaman birbirlerinin görüşlerinden yararlanmayı ihmal etmemişlerdir. İlim adamlarının herbirinin diğerlerinin görüşlerine bazen muhalefet etseler dahi birbirlerinin çalışmalarından nasıl yararlandıklarını, fikirlerinden nasıl etkilendiklerini, böylece medeniyetin halkalarını tamamlamaya nasıl katkıda bulduklarını somut olarak ortaya koymak için yapılan bu çalışma bir anlamda örnek bir çalışmadır. Antik Yunan medeniyetinin temellerini atan Sokrates, Aristo, Platon gibi Batılı filozofların eserlerini okuyan ve genellikle şerh eden, ancak daha çok bu eserleri kendi medeniyetinin bakış açısını yansıtarak yeniden kaleme alan ve böylece birçok eser yazan Fârâbî, İbn Sînâ ve Kınalızâde Ali'nin kronolojik olarak farklı zamanlarda yaşasalar dahi birbirinin görüşlerinden etkilenmiş oldukları, bunu yazdıkları eserlerine yansıtıktıkları, hemen hemen aynı felsefî anlayışı devam ettirdiklerine şahit oluyoruz.

Asıl çalışma konumuz olan Fârâbî, İbn Sînâ ve Kınalızâde Ali Efendi gibi önemli filozofların gerek Türk-İslâm coğrafyasında gerekse dünyada hak ettikleri değeri göremediklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Hâlbuki hikmet, ahlak ve eğitim bilimleri (pedagoji) literatürünü Antik Yunan filozoflarından etkilenerek ve aynı zamanda kendilerine has bir anlayışla ele alan bu üç filozofun, daha iyi biliniyor olmaları gerekirdi. Fârâbî, İbn Sînâ ve Kınalızâde Ali'ye gereken önemin verilmesine vesile olacak ve her üçünün de daha çok tanınmasına olanak sağlayacak olan bu çalışma, bu yönüyle de alanında ilktir. Bu çalışma, aynı zamanda Antik Yunan'daki hikmet, ahlakî düşünce ve eğitim sistemi ile İslâmî düşünce sisteminin birbirini en başından reddetmeden, nasıl bir araya geldiğinin de en güzel ve somut bir örneğidir. Dolayısıyla bu alanda çalışma yapmak isteyenlere de ilham kaynağı oluşturacak niteliktedir.

İlk İslâm filozofu olan Kindî'nin "insan sanatının en mükemmel yönü" diye tarif ettiği ve İslâm medeniyetinin felsefe alanındaki ilk ve en önemli çalışmaları ve yorumlamalarının da bu üç filozofça, dinî bir perspektifle yapılmaya çalışıldığını görüyoruz. Başka bir ifade ile bu üç filozof, felsefe ile İslâm dininin ilkelerini bağdaştırmaya çalışmış, bu bilimi salt veriler ve ispatlar üzerinden ele almaya gayret göstermişlerdir. Bu anlayıştan hareketle, Fârâbî ve İbn Sînâ, ilimlerin kaynağı olan Felsefe ile birlikte Tıp, Coğrafya, Matematik, Musikî, Metafizik, Doğa Bilimleri ve Mantık ilmine dair önemli çalışmalar yürütmüş, literatüre önemli katkılarda bulunmuştur.

Ayrıca ahlak ve erdem kavramını, epistemolojik-ontolojik ve estetik bakış açısıyla, saadet ve mutluluk penceresinde ilahi bir anlayışla ele alan bu üç filozof, erdemleri nazari ve ameli erdemler olarak ikiye ayırmışlardır. Bu anlayış, nazari (teorik) anlayışla elde edilen erdemlerin, pratik (ameli) eylemlerin ortaya çıkmasıyla anlam bulacağına ve asıl gayeye ulaşılacağına dayalı anlayıştır. Bu, aynı zamanda erdem in Sokratçı bir yöntemle bilgiye dayandırılarak, bilgi olmadan erdem ve hikmet olmaz ifadesinin de teorileştirilmiş hâlidir. Temeli Aristo ve Platona dayanan mutluluk kavramını, ulaşılması gereken nihai son ve mutlak yetkinlik bakış açısıyla ele alarak, mutluluğu ameli bir eylem ve Allah'a ulaştırılan son diye tarif etmiş olan bir anlayıştır.

Türk eğitim tarihinde eğitim bilimlerine ait önemli görüş ve tespitlerin, ilk kez Fârâbî ve İbn Sînâ tarafından ifade edilmiş olduğunu görüyoruz. Her iki filozofun ifade ettiği görüşlerin, çok daha sonraki dönemde yaşamış olmasına rağmen Kınalızâde Ali tarafından da tekrarlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın eğitim ve öğretime getirmiş oldukları bakışaçıları, kendilerinden yüzyıllar sonra gelen ve çağdaş pedagojinin öncüleri olarak kabul edilen Piaget, Rousseau, Kohlberg, Freud ve Dewey gibi eğitim bilimcilere ilham kaynağı olmuştur. İlimlerin tasnifi meselesi, eğitim-öğretim kavramlarının ilk defa eğitim bilimlerinin konusunu oluşturacak şekilde işlenmesi, öğretim yöntem ve teknikleri, öğretmen ve öğrenci nitelikleri, çocuk eğitimi, ahlak eğitimi gibi eğitim bilimlerine ait konularla ilgili doğrudan görüş beyan ederek bu alanlara da çok önemli katkıda bulunmuşlardır. Eğitim-öğretim kavramını da aynı diğer ilimlerde olduğu gibi sonsuz mutluluğa ulaştırmaya yarayacak birer araç olarak ele almışlardır.

Fârâbî ve İbn Sînâ, Aristo ve Platon'dan doğrudan etkilenerek onların bilim anlayışının devam ettiricisi ve önemli birer savunucusu olmuştur. Kınalızâde Ali, Fârâbî ve İbn Sînâ'dan çok sonra yaşamasına rağmen, onlardan doğrudan etkilenmiş ve aynı felsefe anlayışını devam ettirmiştir. Bu sebeple Kınalızâde Ali'nin bu çalışmaya dahil edilmiş olması; hikmet, erdem, ahlak, bilgi ve eğitim-öğretim gibi meselelere Farabi ve İbn Sina gibi aynı pencereden bakmış olmaları ile yakından alakalıdır. Bu sebeple üçünün görüşlerinin tek kitapta ve karşılaştırmalı olarak sunumu okuyucuya önemli katkılar sunacaktır. Hiç şüphesiz ki bu çalışma, meseleyi bütün yönleriyle kapsayacak türden bir çalışma değildir; yukarıda da kısmen ifade ettiğimiz üzere, konuya bir giriş mahiyetindedir. Elbette geriye dönüp bakıldığında “keşke şu konuya da değinseydik” diyebileceğimiz türden bir çalışmadır. İlerleyen baskılarda, keşke değinseydik dediğimiz konulara da yer vererek çalışmada eksiklikleri gidermeye gayret göstereceğiz. Bu sebeple bu çalışmayı, “bilimde ve araştırmada son olmaz” anlayışıyla tamamlanmış ve bitmiş bir araştırma olarak görmüyoruz.

Sonuç olarak, Fârâbî, İbn Sinâ ve Kınalızâde Ali gibi önemli İslâm filozoflarının ahlak ve eğitim bilimlerine dair tespit ve görüşlerinin ele alındığı bu çalışmanın, eğitim fakülteleri ile birlikte tüm eğitim kurumları için faydalı olacağı kanaatindeyim.

Prof. Dr. Nihat ŞİMŞEK

ORCID No: 0000-0002-7909-1851

Malatya-2021

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Nihat ŞİMŞEK.....	v
Ön Söz.....	vii

1. BÖLÜM GİRİŞ

Giriş.....	1
------------	---

2. BÖLÜM FÂRÂBÎ

Fârâbî	6
Fârâbî'nin Ahlak ve Erdem-Fazilet Anlayışı.....	11
Fârâbî'nin Ahlak Anlayışının Temelleri	15
Fârâbî'ye Göre Erdem ve Mutluluk Kavramı.....	18
Fârâbî'nin Ahlak Anlayışında İyilik (Hayır) ve Kötülük (Şer) Kavramı	21
Fârâbî'ye Göre Toplum, Erdem ve Mutluluk	23

3. BÖLÜM FÂRÂBÎ'NİN EĞİTİM ANLAYIŞI

Fârâbî'ye Göre Bilgi ve Kaynağı.....	29
Fârâbî'ye Göre Erdem ve Bilgi İlişkisi.....	34
Fârâbî'nin Eğitim Anlayışında Okul Çağı	35
Fârâbî'ye Göre Eğitim	38
Fârâbî'ye Göre Eğitim ve Öğretimin Temel İşlevleri.....	43
İnsanı Mükemmelleştirmek ve Mutluluğu Elde Etmesini Sağlamak	44
İdeal Bir Toplum İçin Lider Yetiştirmek	44
Kuramsal ve Eylemsel Değerleri Kazandırmak.....	45
Kuram ve Eylemi Birleştirmek	45
Ahlaksal Dengeyi Kurmak.....	46
Toplumun Gereksinimleri Karşılama ve Bireylerin Yetenekleri Geliştirmek	46
Fârâbî'ye Göre İdeal Toplum İçin Eğitim-Öğretimin Temel İşlevleri.....	47
Fârâbî'ye Göre Öğretim	50
Fârâbî'ye Göre Öğretim Yöntemleri.....	52
Kanıtlanma (Burhan) Yöntemi	53
Tartışma (Cedel-Diyalektik) Yöntemi	56
İnandırma (İkna) Yöntemi.....	57
Simgesel Anlatım Yöntemi.....	59
Fârâbî'ye Göre Öğretmenlik Mesleği.....	60

4. BÖLÜM FÂRÂBÎ'YE GÖRE İLİMLERİN SINIFLANDIRILMASI

Fârâbî ve Metafizik İlmi.....	66
Fârâbî ve Mantık İlmi.....	67
Fârâbî'ye Göre Dil ve Mantık İlişkisi.....	69
Fârâbî ve Matematik İlmi	70

5. BÖLÜM İBN SÎNÂ

İBN SÎNÂ.....	72
İbn Sînâ'nın Ahlak ve Erdem-Fazilet Anlayışı.....	75
İbn Sînâ'nın Ahlak Anlayışının Temelleri.....	77
İbn Sînâ'nın Ahlak Anlayışında İyilik (Hayır) ve Kötülük (Şer) Kavramı	80
İbn Sînâ'nın Ahlak Anlayışında Mutluluk Kavramı	84
İbn Sînâ'nın Ahlak Anlayışının Kökeni.....	87
İbn Sînâ'nın Ahlak Anlayışında Erdem	91

6. BÖLÜM İBN SÎNÂ'NIN EĞİTİM ANLAYIŞI

İbn Sînâ'ya Göre Bilgi ve Kaynağı	100
İbn Sînâ'ya Göre Eğitim	102
İbn Sînâ'nın Eğitim Anlayışında Okul Çağı.....	107
Bebeklik Dönemi.....	109
Çocukluk Dönemi.....	110
Eğitimde Uzmanlaşma Dönemi (14 Yaş ve Sonrası)	111
İbn Sînâ'ya Göre Eğitim-Öğretimin Temel İşlevleri	114
İbn Sînâ'nın Eğitim Anlayışında Yetkinlikler	117
İbn Sînâ'nın Eğitim Anlayışında Öğretim Programları.....	121
Okuma Yazma.....	121
Din Bilgisi ve İlahiyat	121
Edebiyat ve Ahlak	122
Mesleki Bilgiler.....	123
Beden Eğitimi ve Müzik	124
İbn Sînâ'ya Göre Eğitim Yöntemleri	124
Nasihat Etme.....	126
Nezaket ve Övme	127

Sabır	128
Disiplin, Mükâfat ve Ceza	128
İbn Sînâ'ya Göre Öğretim Yöntemleri	130
Rekabet	130
Örneklerle Anlatım	131
Tekrarlama	131
İbn Sînâ'nın Eğitim Anlayışında Öğretmenlik Mesleği	132

7. BÖLÜM İBN SÎNÂ'YA GÖRE İLİMLERİN TASNİFİ

İbn Sînâ ve Metafizik İlmi	138
İbn Sînâ ve Mantık İlmi	139
İbn Sînâ ve Matematik İlmi	140

8. BÖLÜM KINALIZÂDE ALİ EFENDİ

Kınalızâde Ali Efendi	144
Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışı	148
Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışında Mutluluk Kavramı	155
Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışında Dilin Afetleri	157
Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışında Erdemler	159
Kınalızâde Ali'nin Ahlak Anlayışında Reziletler	166
Kınalızâde Ali'ye Göre Aile Ahlakı	169

9. BÖLÜM KINALIZÂDE ALİ'NİN EĞİTİM ANLAYIŞI

Kınalızâde Ali'nin Eğitim Anlayışında Anne ve Baba	174
Kınalızâde Ali'nin Eğitim Anlayışında Çocuk Eğitimi	177
İlk Çocukluk Dönemi	177
Olgunluk Dönemi	180
Çocuklarda Mesleki Eğitim	182
Kınalızâde Ali'nin Eğitim Anlayışında Eğitim-Öğretim Yöntem ve Teknikleri	186
Kınalızâde Ali'nin Eğitim Anlayışında Öğretmenlik Mesleği	188

10. BÖLÜM
SON SÖZ (MUKAYESE)

SON SÖZ (MUKAYESE)	191
KAYNAKÇA.....	197
EKLER	203

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Uzun yaşamak için değil, doğru yaşamak için çabalamalıyız.

Seneca

Ahlâk, Arapçada seciye, tabiat, huy gibi anlamlara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde genelde insanın bedeni yapısı için halk kelimesi kullanılırken, ruhi yapısından dolayı hulk tabirinin kullanıldığı ifade edilmektedir (Lisânü'l-'Arab, "hulk" mad.). Özellikle hadislerin çoğunda başta olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlâk kavramları, iyi ve kötü huyları ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda da benzer manalara gelen fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere bu tabirlerin kullanılmış olduğunu görüyoruz (Çağrı, 1989, s.1). Ahlâk bilimi tek başına bir bilim dalı olmakla beraber konuları itibariyle felsefe, din, mantık, siyaset, hukuk, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerle yakın bir ilişki içindedir.

İnsanoğlu, bu âlemin en üstün yaratılmışıdır. Başka bir ifade ile yaratılmışların en üstün olanıdır. Allah bu üstün yaratılmışı kendini kontrol etmesini, doğru olanı bulmasını sağlayacak yüce bir irade ve nefis vermiştir. İrade ve nefis, insanoğlunun iyiyi, kötüyü ayırt etmesine yani tercih yapmasına imkân tanıyan seçkin özelliklerdendir. İdeal olan ve en çok arzu edilen, bu tercihin iyi olmasıdır. Ancak kötü de seçenekler arasındadır. Kötüyü tercih etmek bütün filozofların hemfikir olduğu şekliyle mutluluk önündeki en büyük engeldir. Çünkü insanın mutluluğa erişeceği yüce âlem diye ifade edilen âlemde, kötülük kavramına yer yoktur. İyi; mutlak, nihai ve yüksek gaye olduğundan bu gayenin arkasından hiç kuşku yok ki mutluluk gelir. İnsanoğlunun en yüksek gayeye ulaşabilmesi için bilgi ile birlikte belli başlı birtakım erdemlere sahip olması gerekir. Ahlak kavramı genel itibariyle iyi ve kötü huyları birlikte ele alırken; iyi huylar ahlakın olumlu baktığı, kötü huylar ve alışkanlıklar ise olumsuz baktığı şeylerdir. İyi huya, eyleme ve söyleme sahip insanlar ahlaklı insanlar olarak ifade edilirken; kötü huylara, eylemlere ve söylemlere sahip olanlar ahlaksız olarak ifade edilirler. Ahlak kavramının iyi ve kötü bağlamında

eylemleri kategorize ederek ele aldığını ve bu kavramların iyi olanlarını fazilet, kötü olanlarını da rezilet diye de başka bir şekliyle sınıflandırdığını da görüyoruz.

Fazilet kelimesinin türetildiği fazl kelimesi masdar olarak “artmak, fazlaşmak, üstün olmak”, isim olarak ise “eksikliğin (naks) zıddı, artık, fazlalık, ihsan” gibi mânalara gelir (bk. Fazl.). Klasik sözlüklerde fazlın ileri derecesine fazilet denildiği belirtilmiştir. Râgıb el-İsfahânî, felsefe kültürünün geliştirdiği anlayışın etkisiyle fazilet terimini “insanın başkalarından üstün ve imtiyazlı olmasını sağlayan durum, kişiyi mutluluğa götüren şey” diye tarif etmiş ve bunun zıddına rezilet denildiğini belirtmiştir (Ez-Zerî’a, s. 132, akt: Çağırıcı, 1989, s.4).

Erdem kavramını, ilk kez ifade eden ve bunun yerleşmesi için çaba sarf eden filozof Sokrates (M.Ö. 469-399) tir. Daha sonrasında ise, başta Platon (M.Ö. 427-347) ve Aristoteles (M.Ö. 384-322) olmak üzere, ahlak felsefesi içerisinde erdem kavramını geliştirerek insanlığa aktarmaya çalışmış, medeniyetlerin inşasında büyük rol oynamış filozoflar bulunmaktadır. İslâm medeniyeti içerisinde bu kavram, ilk Müslüman felsefeci olarak kabul edilen büyük filozof Kindî (ö. 252/866) nin yazmış olduğu eserlerde işlenmiş ve İslâm medeniyetine aktarılmıştır. Erdem kavramını işleyen ve yeni manalar çıkaran bu büyük filozofun arkasından da Fârâbî (M.S. 871-950) nin yazmış olduğu eserlerde, temel erdem kavramının ve ona işaret edecek birçok temel erdem işlenmiş olduğunu görüyoruz (Türker ve Aksu, 2018, s.27).

Erdem, mahiyeti itibarıyla iyi bir şey olarak değerlendirilir. Allah’ın yarattığı evrenin ve bu evrendeki varlıkların tamamı da özü itibarıyla iyidir. Evrende yer alan ve iyi olarak değerlendirilen her şey bilgiden ayrı değildir. Bu sebeple bilgi, evrendeki tüm iyileri kendi bünyesine dâhil etmektedir. Erdem de iyilik hali olduğuna göre erdemi de bilginin bir çeşidi olarak değerlendirmek mümkün olur. Bu noktadan hareketle iyi olan şeylerin tamamı aynı zamanda insanlar için büyük yararlar da sağlar, o halde erdem de kesinlikle insanlık için çok yararlıdır. İnsanların eğitim alma isteği ve öğrenme isteği onları kesinlikle erdeme götürür. Çünkü bilgi hikmet derecesinde edinildiğinde bundan sonraki yaşamın ahlaklı ve erdemli olmaması için hiçbir sebep kalmaz.

Fârâbî ve İbn Sînâ ilk dönem İslâm coğrafyasında Aristocu ve Platoncu ahlak ve erdem geleneğinin en önemli temsilcilerdir. Kınalızâde Ali Efendi; Fârâbî ve İbn Sînâ’nın ahlak ve erdem anlayışı başta olmak üzere, birçok konuda benzer fikirler ileri sürmüş son dönem İslâm coğrafyasında yaşamış önemli filozoflardan biridir. Fârâbî, İbn Sînâ ve Kınalızâde Ali Efendi, insanların dünyaya geliş gayelerini aynı pencereden bakarak hikmet-erdem çerçevesinde dini bir perspektifle ele almışlardır. Onlara göre insan, akıl ile dünyaya gelmiş en yüce varlıktır. Bu durum, insanları diğer canlılardan ayırır. Dolayısıyla akıl ile dünyaya gelmiş olan, bu en yüce varlığın birtakım sorumlulukları da mevcuttur. Bu sorumlulukların bir

kısmı kendisi ile ilgili olanlar, diğer kısmı topluma karşı olan sorumluluklar olmak üzere iki türdür. Gerek kendisi ile ilgili olanlar, gerek topluma karşı olan sorumlulukları kişinin ahlaklı ve erdemli bir hayat sürmesini zorunlu kılar. Onlara göre erdemli bir hayatın temeli, hikmetli olmakla mümkündür. Hikmetli olabilmek için bilgiye ulaşmalı, bunun için çabalamalı ve gayret göstermeli, istekli ve hevesli olunmalıdır. Çünkü bilgi, erdemli olmanın ilk ve en temel koşuludur.

Fârâbî, İbn Sînâ ve Kınalızâde Ali Efendi, pedagoji ilmine dair de önemli fikirler beyan etmiştir. Eğitim ve öğretimi ilahi bir temele dayandırarak mutlak iyiye, mutluluğa ulaştırarak yegâne araçlardan biri olarak görmüşler. Bilgiyi de hikmet penceresinden ele alarak doğru eylemi ortaya çıkaracak temel vasıta olarak merkeze oturtmuşlar. Bununla birlikte mantık ilmine dair önemli tespitlerde bulunarak, bilgiyi test edilebilir, kanıtlanabilir varlıklar üzerinden değerlendirerek sonuçların ancak bu şekilde mutlak bilgi ve mutlak doğru olacağını söylemişler. Eğitim öğretim hususunun, planlı ve programlı olması gerektiğini ifade ederek, anne-babanın, siyasal liderlerin ve öğretmenlerin, toplumun doğru bilgiye ulaşmasında çok önemli role sahip olduğu konusunda hemfikir olarak “toplumsalıcı” bir yaklaşımı benimsemişler.

Bu çalışmada Sokrates’ten kaynağını alan, onun öğrencisi Platon ile daha sağlam temellere dayandırılan ve Aristo ile iyice perçinlenen epistemoloji, ontoloji ve estetik anlayışın, Fârâbî, İbn Sînâ ve Kınalızâde Ali eliyle ve İslâmi düşünce yapısıyla yoğrularak ahlak, erdem, fazilet perspektifinden dile, dine ve kültüre nasıl adapte edildiğine her iki anlayışta da en nihayetinde erdem ile hikmetin nasıl özdeşleştiğine şahit olacağız. Bu amaçla özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ’nın ahlak, erdem-fazilet anlayışını ele aldığımızda Sokrates’in, Platon’un ve Aristo’nun felsefesine de zaman zaman değinmek zorunda kalacağız. Çünkü iyi ve doğru bir mukayese, ele alınan konunun daha iyi anlaşılabilmesine imkân tanıyacaktır. Eserde genel ahlak anlayışı ele alınacak filozoflar, yaşadıkları dönemler dikkate alınarak kronolojik sıraya göre birbirleriyle mukayeseli olarak anlatılmaya çalışılacaktır.